

स्थिभवं स तद्वयेन, दारवं ऋणयच्च जह्यात् । अत्यन्तो-
पहतस्य प्रचालितस्य तिरयद्य तच्छिन्द्यात्” विष्णुः
“अत्यन्तोपहतानां सर्वतैजसानामग्निना शौचं ऋणयच्च-
भूषां त्यागः, तन्नाशच्छेदमित्येके धारणं हि नवयाससां
शौचमिष्टाचार्याः तस्मात् सर्ववाससामाज्ञावनादेव
शुद्धिः” हारी० “तैजसानां कुणपरेतोमूलपुरीषो-
पहतानामावर्त्तनसुखेन भस्मना त्रिःसप्तकतः परिमार्जनं
मुच्छेदनं वा” शङ्खलि० “मूलपुरीषास्तृणकुणपस्पृष्टानां
तैजसानां पात्राणां पूर्वोक्तानामन्यतमेन त्रिःसप्तकतः
परिमार्जनम्” “क्षौमाणि वासांसि तेषामलाभे कार्पासिका
न्योर्स्नानानि भवन्ति मूलपुरीषलोहितरेतःप्रवृत्त्युपहतानां
ऋषाङ्गिः प्रचालनं वासोवदूषणवल्कलानां, वल्कलवत्
कुण्ठाजिनानां इति च बौधा० “मयैर्मूलपुरीषैश्च स्नेह
भिरशुशोषितैः । संस्पृष्टं नैव शुध्यते पुनः पात्रेन ऋणसं-
यम् । एतैरेव यदा स्पृष्टं तान्कसौवर्णं राजतम् । शुध्यत्या-
वर्त्तितं पश्चादप्यथा केवलान्भसा” शङ्खविश्वकाश्यायाः
“अलावुदारपात्राणां वैदलानां तथैव च । अत्यन्तोपहता-
नाञ्च परित्यागो विधीयते । अत्र मूलपुरीषाभ्यां रेतसा
रुधिरैश्च च । चेलं यदुपहन्यते पुनः प्रचालयेत्तु तत् ।
यद्यन्भसा न शुध्येत्तु वस्त्रं वोपहतं दृढम् । छेदन् तस्य
दाहो वा यन्नाशसुपहन्यते । ऋत्तिकाचारपातेन अशुद्धं
तत् परित्यजेत्” यमः । “वस्त्रवैदलचर्माद्ये शुद्धिः प्रचालनं
सूतम् । अग्निदुष्टस्य तन्नाशं त्यजेच्छिन्नाशुद्धये”
दृढ० । “दूषितं वर्जितं दूष्यं कश्मलं चेति
लिङ्गिनाम् । चतुर्विधमसेध्यं च सर्वं व्याख्यास्यते पुनः ।
शुच्यशुचिसंस्पृष्टं द्रव्यं दूषितमुच्यते । अभक्ष्यभोज्यपेयानि
वर्जितानि हि वक्ष्यति । न्यङ्गुः पतितचण्डालौ ग्राम
मृकरकुक्कुटौ । आ च नित्यं विवर्ज्याः स्युः षड्ते धर्मतः
समाः । सप्रणः सूतकी सूती मत्तोन्मत्तौ रजस्वला ।
ऋतवन्धुरशुद्धश्च वर्ज्यान्मदौ स्वकायतः । स्वेदाशुविन्दवः
फेनोनिरस्तं नखरोम च । आद्रुचर्म त्वगिलेतद् दूष्यमाह
द्विजातयः । मानुषास्थिकफोविषारेतोमूलार्त्तवानि
च । कुणपः पूयमित्येतत् कश्मलं चेत्युदाहृतम् । दूषिते
प्रोक्षितेनापि शुद्धिर्लक्षा विधानतः । दूष्ये मार्जन-
संस्कारैः कश्मले सर्वथा भवेत्” देवलः । अथ भूमि शुद्धि-
शुद्धिपाद्यादि । “प्रसूते गर्भिणी यत्र म्रियते यत्र
मातुङ्गः । चण्डालैरुपतितं यत्र यत्रोपन्यस्यते शवः ।
विष्णुलूके चाहिते यत्र कुणपोयत्र दृश्यते । एवं कल्मष

भविष्य भूरमेध्येति लक्ष्यते । कर्मिकोटपदस्यैषैर्दूषिता
यत्र मेदिनी । तत्राया कर्षणेः क्षिप्ता वान्तैर्वा दूष्यतां
व्रजेत् । नखदन्ततनूजत्वकृतुषपांशुरजोमलैः । भस्मपङ्क
हृषैर्वापि प्रच्छन्ना मलिना भवेत् । पञ्चधा वा चतुर्धा
वा भूरमेध्या विशुध्यति । दूष्या द्विधा त्रिधा वापि
शुध्यते मलिनैकधा । दहनं खननं भूमेरुपलेपनवापने ।
पर्जन्यवर्षणं चेति शौचं पञ्चविधं सूतम्” देव० । तस्मा घनी-
भूतस्नेहा “संमार्जनेनाञ्जनेन सेकेनोक्षिखनेन च । गवां च प-
रिवासेन भूमिः शुध्यति पञ्चभिः” मनुः । “खननात् पू-
रणाद्वाह्वास्ते पनादभिषर्षणात् । गोभिराक्रमणात् कालाङ्गुभिः
शुध्यति सप्तभिः” यमः । “घनाया भूमेरुपघाते उपलेपनम्
सुषिरायाः कर्षणम् आच्छन्नाया मेध्यामाहृत्य प्रच्छादनम्
चतुर्भिः शुध्यते भूमिः गोभिराक्रमणात् खननाद्दहना-
दभिषर्षणात् पञ्चमास्ते पनात्” बौधा० “कर्षणसुपलेपन-
सङ्गिरभ्युक्ष्यं कालोदाहृष भूमेः” शङ्खलि० शुद्धिरिति शेषः ।
“खननात् पूरणाद्वाह्वास्ते पनादभिषर्षणात् । गोभिराक्र-
मणात् कालात् भूमिरेभ्यो विशुध्यति” हारी० । “मार्जनोपा-
ङ्गनैर्वैश्व प्रोक्षणेन च पुस्तकम् । मार्जनेनाञ्जनेनापि सेके-
नोक्षेखनेन च । दाहेन च भुवः शुद्धिर्वासेनाप्यथ वा श्वाम्”
विष्णुः “गोचर्म मातृमवविन्दुर्गोः (भूमेः) शोधयति
पातितः समूढमसमूढं वा यत्र लेपो न दृश्यते” बौधा०
ऋतौ वर्सादिशेषे कालभेदः । श्वश्रुप्रतिताश्चान्या ऋता-
श्चेह द्विजमन्दिरे । शौचं तत्र प्रवक्ष्यामि मनुना भाषितं
यथा । दशरात्राच्छुनि प्रेते मासात् श्रुते भवेच्छुचिः ।
द्वाभ्यां तु पतिते गेहे अन्ते मासचतुष्टयात् । अत्यन्ते वर्ज-
येद्गृहेऽमित्येवं मत्तुरववीत्” दृ० मनुः । अत्यन्यः श्वपाकः ।
द्विजस्य मरणे वैश्वविशुध्यति दिनत्रयात् । दिनैकेन बहि-
र्भूमि रग्निक्षेपप्रलेपनैः” यमः । यथोक्तकालानन्तरं कर्त्तव्यमाह
संवर्त्तः ऋहृशुद्धिं प्रवक्ष्यामि अन्तःस्थशवदूषिते । प्रोत्सार्य
ऋणयच्च पात्रं सिद्धमज्ञं तथैव च । ऋहादपास्य तत्पूर्वं
गोमयेनोपलेपयेत् । गोमयेनोपलिप्ताथ आगेनाप्रापये-
द्बुधः । ब्राह्मणैर्मन्त्रपूतैश्च हिरण्यकुशवारिभिः । सर्व-
मभ्युक्षयेद्देशं ततः शुध्यत्यसंशयः । “दाहवदस्थि
भूयोरावपनं च भूमेः” शौत० “मार्जनाद्देशनां शुद्धिः”
क्षितेः शुद्धिस्तु सप्तभिः” शङ्खः । अशुद्धिपवादः “ब्राह्मणावसथे
भूमिर्देवागारे तथैव च । मेध्या चैव सदा मन्थे गवां गोष्ठे
अथ भवेत्” यमः । “रथ्याकईमतोयानि नावः पत्न्यास्तृ-
ण्यानि च । स्मृशनाच्च प्रदुष्यन्ति पक्षोदरचितानि च” भार्गवः